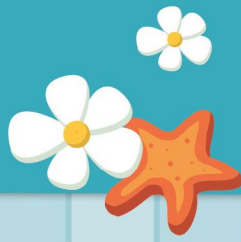

S.K.I.P

Strategies with Kids | Information for Parents

TONGAN.SAFETY 2013

Ko e Fānau iiki' mo e Faka'ehi'ehi mei' he Lavea'

'Oku 'ikai ko ha 'ulungaanga kovi pe ko ha pau'u 'a hono fai 'e he fānau iiki' ha ngaahi me'a te nau lavea mo matu'utā maki ai. Kā 'oku totonu ke ako'i ke nau poto mo 'ilo 'a e ngaahi me'a ke fai' koe'uhi ke nau hao mo malu ai mei' ha lavea 'i he 'enau fekuki mo e ngaahi ha'aha'a 'o e mo'ui'.

“Ai ke mahino 'a e ngaahi tu'utu'uni'. Ngofua ke ke va'inga mo ha va'akau kā 'i tu'a pē, 'o 'oua 'e 'omai ki fale.”

Tauhi 'a e fā nau iiki' ke nau malu mo hao

'Oku 'ikai ko ha me'a faingofua 'a hono tauhi ke hao mo malu 'a e fānau tupu hake' he ko honau natula' foki ke fa'apuku pe folo, kaka, fakaava matapā, kakapa hake mo ala ki he ngaahi me'a kotoa pē te nau ala a'u ki ai. Ko e kotoa 'o e ngaahi me'a ni ko e konga pē ia 'o 'enau tupu hake'. Pea 'oku sai ange ke ako'i ke nau malu mo hao koe'uhi ke nau mo'ui fiefia lolotonga 'enau tupu hake'.

Kapau te nau fai ha me'a 'oku fakatupulavea pe fakatu'utāmaki, ko hono tautea'i pe taa'i kinautolu' 'e 'ikai ke nau poto mo ako ai. 'E sai ange kapau 'e fakalelei'i ke toe sai ange 'a honau 'ātakai' pea ke ako'i ke nau poto he faka'ehi'ehi mei' he lavea'.

“Fakahinohino 'a e ngaahi me'a 'oku vela' – vai kaukau, peito mo e feime'akai' pea mo e inu mafana”

‘E ala tokoni atu ‘a e ngaahi me’a’ ni

“Na’e pulia ‘a Ruth he ‘aho ‘e taha. Tu’u hake pē ia ‘o ‘alu ki he kaungā’api’ ‘o ‘ikai ke ne tala ke ‘ilo ‘e ha taha. Na’a mau felēleaki holo pea ‘i he’ene foki mai’, na’a ku faka’amu keu taa’i ke ne ‘ilo na’e kovi ‘a e me’a na’a’ ne fai’. Pea ne toki talamai na’e ‘alu pe ia ‘o ‘eva ki hono kaume’a, pea na’a’ ku fekau leva ke ‘alu ki hono loki’ kae ‘oua kuo’ u ki’i mokomoko hifo. Pea na’a’ ma toki talanoa - Na’e mahino mai na’e ‘ikai ke ne ‘ilo’i ‘e ia na’e hala ‘a e me’a na’a’ ne fai’”

- Fakakaukau’i ‘a e ngaahi me’a ‘e ala a’u ki ai ‘a ho’o tama’ ‘i he’ene totolo’, tu’u ‘o ‘alu’ mo fa’apuku ki hono ngutu’. Hilifaki ‘a e ngaahi me’a’ ni ki ‘olunga ke ‘oua ‘e a’u ki ai pea ke siofi ha ngaahi me’a ‘e ala fulutāmakia pe lo’oa ai’.
- Kumi ‘a e ngaahi me’ava’inga ‘oku tuha mo honau ta’u’. Tokanga ki ha ngaahi me’a va’inga ‘oku ‘i ai ha me’a ‘e ala motu pe mapaki ‘i ha’a nau ngali mo hafu fā vai ai.
- Ko e ngaahi kemikale mo e me’a kona kotoa pē ‘oku totonu ke fa’o he ngaahi kōpate malu mei’ he fānau’ pe hilifaki ‘aupito ki ‘olunga.
- Faka’aonga’i ha taimi ke ako’i ai ke poto he faka’ehi’ehi mei’ he lavea’. Fakamatala’i ke mahino ‘a e ‘uhinga ‘oku totonu ai ke ‘oua te nau fai ha fa’ahinga me’a, pea toe fakahinohino ange ‘a e me’a totonu ke fai’. Fa’akātaki he ‘e fiema’u ke ke toutou fai ‘eni ke mahino lelei.
- Hua’i ‘a e vai mei’ he ngaahi kane’ pe topu’ hili ho’o ngāue’aki’.
- Ngāue’aki ‘a e mata’i sitou ki mui’ pea fakahanga ‘a e kau ‘o e kulo’ ki mui ke ‘oua na’a kakapa hake ‘o a’u ki ai – pe fokotu’u ha ‘ā malu’i ‘o e sitou’ ke ‘oua na’a a’u ki he sitou’.

S.K.I.P

skip.org.nz

facebook.com/SKIPcommunity

- Fokotu'u ha 'ā ke 'oua na'a kaka ha sitepu fale (stairs) pē ke hū ha matapā 'oku fakatu'utāmaki ki he fā nau iiki'.
- Fakama'u e ngaahi funga laupapa' ki he holisi' ke 'oua na'a matule.
- Fufuu'i 'a e masi mo e me'a tutu tapaka' ke 'oua na'a nau 'ilo. Ako'i 'a e fānau' ke nau 'ave he vave taha' ha masi pe me'a tutu tapaka te nau 'ilo, ki ha tokotaha lahi.

“Ko e angamaheni pē ia 'o 'enau tupu hake', kuo pau ke nau kumi mo fai ha ngaahi me'a fo'ou. Ko ho fatongia' ke tauhi ke nau hao mo malu.”

- Tamate'i mo to'o mei' he palaki' 'a e ngaahi me'angāue 'uhila' pea tepi'i 'a e uaea taki' ke 'oua na'a 'efihia pe tu'ulu ai ha taha.
- Fokotu'u ha 'ā ke malu ai mei' he hita' pe ko ha tafu'anga afi fakamāfana 'i fale.

“Kapau te nau taa'i 'a e pusi', ako'i ke nau poto hono amohi mo talaanga ke 'oua 'e tā 'kae amohi'.”

Faka'ehi'ehi he hala'

- Pukepuke 'a e nima ho'o tama' pea 'oua 'e tukuange ke lelemu'a. Kapau 'oku mo'ua ho nima' pea fekau ke piki ki ho vala' pe ko ha'o kato 'oku ke takitaki.
- Tā sipinga lelei. Fakasio ha feitu'u hao mo malu ke mo kolosi ai he hala' pea' ke fakahinohino ke ne 'ilo 'a e me'a totonu 'oku' mo fai'.
- 'Eke ange pe koe fē 'a e feitu'u ke mo kolosi ai he hala'. Talanoa pea fakahinohino ange 'a e feitu'u totonu' pea lava ai ke ne sio lelei ki he ngaahi me'alele'.
- Kapau 'e lele ho'o tama' pe hola 'o lele ki loto hala pule'anga, pea' ke puke mai. Tala ke ne 'ilo'i na'a ke fu'u ilifia he'ene fai ia'. Fakahinohino ange leva 'a e me'a na'e tonu ke ne fai'.
- Fakamahino ange 'a hono 'uhinga 'oku fakaheka ai ia hono nofo'anga malu (car seat) 'i he motokaa'.

“Oku' ne manako ki hono lomi'i 'a e me'alomi he maama hala' ke fai 'a e kolosi.”

- Teuteu'i hono sea' ke faka'ofa'ofa'ia ai. Fakapipiki ai ha ngaahi fakatātā ke matamatalelei pea fakaheka fakataha mo ha me'a va'inga ke hanganoa ai.
- Fakaheka ia ke ke lava 'o sio ma'u pē ki ai he sio'ata mui' lolotonga 'a ho'o mo lele'.
- Fakahihiki'i ma'u pē ha'ane fai ha me'a lelei pea talaange 'oku fakafiefia 'eni kiate koe.

S.K.I.P

skip.org.nz

facebook.com/SKIPcommunity

- ‘Oua leva te mo lele´ kae’oua kuo ‘osi fakama’u ‘a hono leta ‘i hono nofo’anga´. Kapau te ne to’o ‘a e leta´ , ta’ofi fakalelei ‘a e me’alele´. Fakahā ange ke ne ‘ilo ‘e ‘ikai te mo lele kae’oua kuo ‘osi fakama’u ‘a hono leta sea nofo’anga´.
- Fakahanganoa’i ‘aki ha fanga ki’i va’inga pe ko ha hiva ‘o kapau ko ha’a mo fononga mama’o.
- Taimi’i ho’o mo fononga me’alele mama’o´ ‘i he’ene taimi mohe´ koe’uhi ke lava ‘o mohe. Pē ko ha’a mo ‘alu pongipongia lolotonga ‘ene kei tā vaivaia´.
- Fokotu’u ‘a hono sea nofo’anga´ koe’uhi ke ke lava ‘o sio lelei ki ai mei´ he sio’ata sio ki mui´. Ta’ofi leva ‘o tu’u ‘o kapau ‘oku´ ne fiema’u ke ke tokanga taafataha ange ki ai.

“Vahe’i ha taimi ke ako’i ai ‘a e ngaahi tō’onga ke hao mo malu ai mei´ he lavelavea.”

“Na’a ma toutou tala ki he ‘ema ki’i ta’u 2 mo e konga´ ke ‘oua te ne ha’aki ‘a e matapaa´ na’a ngūsia hono louhi’i nima´ ka na’e ‘ikai ke mahino ki ai. Koia ai na’a ma to’o mai ha ngaahi fo’i piini mata ‘o ha’aki ai ‘a e matapā pea toki ‘oange ke sio ki he ‘ene lailai´ ‘o toki mahino ki ai. Na’e tuku leva pea´ ne fa’a tala ki he ni’ihi kehe´ ke tuku ‘enau ha’aki matapaa´.

Na’e hili ha ngaahi ‘aho mei ai na’a´ ku fakatokanga’i atu ‘oku ne fakangūsia’i ha fo’i siaine he matapā!”

S . k . I . P

skip.org.nz

facebook.com/SKIPcommunity

‘Oku poupou’i ‘e he Skip ‘a e mātu’a’ mo e kau tauhifānau’ ke nau lava ‘o ohi lelei hake ‘a ‘enau fānau’.

‘E toe ma’u atu ha ngaahi fakamatala mei’ he uepisaiti:

www.skip.org.nz

‘Imeili: info@skip.org.nz pe telefoni 04 916 3300

‘E ma’u atu mo e ngaahi fakamatala ki he poupou mo e tokoni ki he mātu’a’ mei’ he uepisaiti www.familyservices.govt.nz/directory

S . k . I . P

skip.org.nz
facebook.com/SKIPcommunity